

2023

TMMOB
ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI

2023' e Doğru 2. Doğa ve Ormancılık Sempozyumu

31 Ekim 2013 - 03 Kasım 2013 ANTALYA

Orman Ekosistemi
temelinde Türkiye
ormanlarına
yönelik odun dışı
bitkisel ürünler

Orman ekosistemi
temelinde
Türkiye'nin av ve
yaban hayatı

Türkiye orman
ekosistemi ve
yetiştirme muhiti
analizi, envanteri,
planlaması ve
haritaçlığı

Gerçek ve tüzel
kişilerin 5531 sayılı
Kanuna yönelik
hizmet alımları ve
irdelenmesi

Daha geniş bilgi için: www.ormuh.org.tr

EKOSİSTEME CAN VEREN ZİNCİRİN ÖNEMLİ HALKASI ÖLÜ AĞAÇLAR
Yrd. Doç. Dr. Zafer YÜCESAN
Yrd. Doç. Dr. Oğuz KURDOĞLU
Öğr. Gör. Ercan OKTAN _____ 423

KARA AVCILIĞI KANUNU'NUN HUKUKSAL ANALİZİ
Y. Özhan TÜRKER
Prof. Dr. Aynur AYDIN _____ 441

DOĞA KORUMADA YENİ BİR YAKLAŞIM: EKOSİSTEM HAKKI
Yrd. Doç. Dr. Üstüner BİRBEN
Y. Özhan TÜRKER
Arş.Gör.Hasan Emre ÜNAL _____ 457

KORUNAN ALANLARIN BÜYÜK MEMELİ TÜRLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ: SÖKÜ YABAN HAYATI GELİŞTİRME SAHASI ÖRNEĞİ
Yrd. Doç. Dr. Anıl SOYUMERT
Alper ERTÜRK
Prof. Dr. Behzat GÜRKAN _____ 471

YABAN HAYATI YÖNETİMİ İÇİN BÜYÜK MEMELİ TÜRLERİNE AİT
BİYO-EKOLOJİK ÖZELLİKLERİN BELİRLENMESİ
Alper ERTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Anıl SOYUMERT
Prof. Dr. Behzat GÜRKAN _____ 483

GENEL VE DEVLET AVLAKLARINDA BARINAN AV HAYVANI
POPÜLASYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE YILLIK AVLANMA
KOTALARININ BELİRLENMESİ
Mustafa KANTARLI _____ 499

GİDEN GELMEZ DAĞI YABAN HAYATI GELİŞTİRME SAHASI ENVANTER
ÇALIŞMALARINDA DOLAYLI YÖNTEMLERİN KULLANILMASI
Ali Onur SAYAR
İrfan KANDEMİR
Hasan EMİR
Alper ERTÜRK
Taner HATİPOĞLU
Cemal AKCAN
Muzaffer UYANIK
Evren KOBAN
Cevdet UĞUZ _____ 519

DOĞA KORUMADA YENİ BİR YAKLAŞIM: EKOSİSTEM HAKKI

| **Yrd. Doç. Dr. Üstüner BİRBEN¹**

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi,

Orman Ekonomisi Anabilim Dalı

| **Orm. Yük. Müh. Y. Özhan TÜRKER²**

² İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi, Çevre ve Orman Hukuku

Anabilim Dalı

| **Arş.Gör.Hasan Emre ÜNAL³**

³ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı

ÖZET

Sürdürülebilir kaynak yönetimi ve doğa korumanın önemli bir gündem maddesi haline geldiği günümüzde, doğanın korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde miras bırakılması, konuyla ilgili paydaşların üzerinde önemle durduğu bir konudur. Doğa koruma adına geliştirilen ve uygulanan Çevre Dostu Ürünler İçin Eko-Etiket (Eco-label), Çevre Kirliliği Hakkında Bilgilere Serbest Ulaşım, Ekolojik Yönetim ve Denetim Programı (EMAS), Çevresel Etki Değerlendirmesi, Çevresel Denetleme (Eco-audit) gibi politika araçları; çevre muhasebesi, çevresel vergiler, emisyon ticareti gibi ekonomik araçların yanı sıra, hukuki araçlar da önemlerini gün geçtikçe artırmaktadır. Ekosistem hakkı da bu hukuki araçlardan biridir. İnsanlarla beraber diğer tüm varlıkların yaşam hakkını savunan bir kavram olan ekosistem hakkı, 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Amerika'da yetmişli yıllarda orta çıkan bu fikir, özellikle 2000'li yıllarda tüm dünyaya yayılmıştır. Literatürde, ekosistem hakkının, doğanın hakları ve toprak ananın hakları olarak da kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de doğrudan ekosistem hakkı veya doğa hakkı gibi kavramlara yer verilmemiş olup, dolaylı olarak bazı mevzuatlarda buldukları görülmektedir.

Bu çalışma ile ekosistem hakkının tarihi süreçteki gelişimi, doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi açısından taşıdığı önem, dünyada bu konudaki güncel gelişmelerin neler olduğu, Türkiye’de konuyla ilgili mevzuat ve doktrin esas alınmak kaydıyla incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi, Doğa Koruma, Ekosistem Hakkı

GİRİŞ

1.1 Ekosistem Hakkının Tanımı ve Tarihçesi

İnsanların yanında, doğadaki tüm varlıkların bir takım haklara sahip oldukları fikri 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu fikrin en önemli savunucularından biri Güney Kaliforniya Üniversitesi Hukuk Profesörü Christopher Stone’dur. Amerika’da yetmişli yıllarda orta çıkan bu fikir özellikle 2000’li yıllarda tüm dünyaya yayılmıştır.

Binlerce yıl, insanların neredeyse tamamı sadece “hakka sahip olmama hakkına” sahipti. Günümüzde ise insanların çok azı haklardan mahrumdur fakat en azından haklara sahip olma hakkı tanınmıştır. Ya doğa? Bir şekilde insan haklarının kapsamının doğaya doğru genişlediği söylenebilir. Doğanın bir hakka sahip olması garip karşılanmamalıdır. Burada doğanın bir kişiymiş gibi kabul edilmesi kavram karmaşasına neden olabilmektedir. Fakat bu durum büyük şirketlerin insan haklarının tüm avantajlarından faydalandığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde tamamen doğal karşılanmaktadır. 1886’da ABD Yüksek Mahkemesi evrensel adalet modeli kapsamında insan haklarını özel şirketleri kapsayacak şekilde genişletmiştir. Şirketlerin insanlarla aynı haklara sahip olduğu kabul edilmiş, sanki şirketler nefes alıyormuş gibi onların yaşama, ifade özgürlüğü, mahremiyet ve kalan diğer haklarının hepsi kabul edilmiştir. Üzerinden 120 yıldan fazla bir süre geçmesine karşın durum hala aynıdır. Kimse buna dikkat etmemiştir (Galeano, 2010).

Literatürde, ekosistem hakkının, doğanın hakları ve toprak ananın hakları olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar en basit anlamıyla, doğanın gördüğü herhangi bir zarara karşı, toplumun dava açma hakkına

sahip olması olarak tanımlanabilir. Bu hak kullanılırken, doğada meydana gelen olumsuz değişimlerin, dava açacak insana doğrudan zarar vermesi gerekmez. Çünkü bu zararın, doğrudan veya dolaylı olarak, şimdi veya gelecekte insana zarar vereceği kabul edilmektedir.

Mevcut hukuk sisteminde, insanın dışındaki ağaçlar, nehirler gibi objeler hukukun öznesi olamazken, Stone'un öne sürdüğü yeni sistemle, onların da bir hukuk konusu olabilmelerinin önü açılmıştır. Stone, yeni ufuklar açan "Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights of Natural Objects" eserinde çocuk haklarını temsil etmek için atanan vasilerde olduğu gibi mahkemelerin doğanın sahip olduğu hakları temsil edecek vasilere de yasal dava açma hakkı vermesi gerektiğini tartışmıştır. Bunun için de hukukun doğayı, sahip olunabilecek objeler yığını olarak değil, yasal hakları olan ve bu hakları mahkemede kullanabilecek suje olarak kabul etmesi gerekmektedir. Eser, 1972'deki Sierra Club vs. Morton davasında Yargıç Douglas'ın "Doğadaki ekolojik dengenin korunması yönündeki güncel kamu endişesi, kendilerini koruma adına çevresel nesnelere dava hakkının tanınmasını gerektirecektir." şeklindeki ünlü muhalif kararının temelini şekillendirmiştir (Cullinan, 2008).

Bu konuda, Amerikan Yargıtay 9. Dairesi, Sierra Club Yasal Savunma Fonu'nun Walt Disney Şirketi tarafından Sierra Nevada Dağlarında bulunan Mineral King Vadisinde öngörülen yatırımlarda "mağdur" veya "olumsuz etkilenecek" taraf olmadığına karar vermişti. Karar, Sierra Club'ın itiraz veya dava açma hakkı olmadığı anlamına geliyordu ve böylece, mahkemenin, davanın esasını incelemesine gerek kalmamıştı. Açıktır ki, eğer Mineral King Vadisi'nin haklara sahip olduğu kabul edilseydi, olumsuz etkilenen taraf olarak kabul edilecek ve gerekli olan dava açma hakkına sahip olacaktı (Cullinan, 2008).

Doktrinde Elder, "Stone'un iddiaları felsefi açıdan anlamlı olsun veya olmasın geleneksel hukuk kavramlarımız aynı sonucu elde ettiği sürece, felsefi ve hukuki tartışmaların büyük oranda engellenmesi mümkündür. Hukuk bir insan yapıtı olduğuna göre, eğer istersek, endişe duyulan herhangi bir konuda yasal düzenleme yapmamız mümkündür. İnsan olmayanlar haklara sahip olsun olmasın, sadece insanlar yasal sistemin birer oyuncusudur.

Hukuk sadece insan kaygılarını konu almalıdır. Eğer toplum bu tür hakları insan olmayanlar için de oluşturmak istiyorsa, biz, egemen yasama gücünü insanlara yeni haklar vermek suretiyle çevreyi korumak için kullanabiliriz” diyerek konuya açıklık getirmiştir (Elder, 1984).

İnsan olmayanlar adına bir çok resmi şikayet kayda geçirilmiş veya tasarlanmıştır. Bunlar arasında bir nehir¹, bir bataklık², bir dere³, bir kumsal⁴, bir ulusal anıt⁵, bir ortamalı⁶, bir ağaç⁷ ve bir tür⁸ bulunmaktadır (Stone, 1985).

2. BULGULAR

2.1 Ekosistem Hakkının Mevcut Durumu

Doktrinde, ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin doğa üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Hükümetlerin çoğu, yayımları yatırım planları, artan kaynak tüketimi, kontrolsüz serbest ticaret anlaşmaları, neredeyse her şeyin özelleştirilmesi ve sınırsız büyüme yoluyla krizi daha da derinleştirmektedir. Bu gelişim modeli tam anlamıyla gezegeni öldürmektedir. Sınırsız büyüme sınırsız kaynağı öngörür ve bu da krizin başlangıç noktasıdır. Basitçe insanlar, tüketici temelli sistemin artan talebini karşılamak için doğayı tüm yaşamın kaynağı olan canlı bir ekosistem olarak değil, kişisel kazanç ve çıkarı için büyük bir kaynak olarak görmüşlerdir. Barlow, hükümetlerin, insan merkezli modele dayanan ekonomi ve kalkınma

1 Dava, Byram nehrinin hukuki kişiliği olmaması nedeniyle reddedilmesine karşın nehir davacı taraf olarak kayda geçmiştir.

2 Brown Bataklığı ve No Bottom deresi adına açılmış ancak Çevre Koruma Kurumunun atık su izni vermesini önleyememiştir.

3 Dipnot 2

4 Şikayetçi Kara Yaşam, Makena kumsal üzerindeki olası olumsuz etkileri ve eyalet çevre politikalarının ihlali, su depolama ve iletim sistemleri hakkında çevresel etki raporunun başarısızlıkları olarak sıralanmıştır.

5 Şikayetçi Ölüm Vadisi Ulusal Anıtı, taraf İçişleri Bakanlığı, şikayet dilekçesi bir grup çevreci tarafından ulusal anıt adına hazırlanmıştır.

6 Şikayetçi Hookway, taraf Ulaştırma Bakanlığı, kasabanın ortak malı olan yolun yeniden düzenlenmesinin Ulusal Çevre Politikalarının bir ihlali olacağı iddiası

7 Temyizde, davalı ilk derece mahkemenin ağacın budanmadan var olma hakkını dikkate almadığını savunmuş fakat sonuçta yargıç iddiayı reddetmiştir.

8 Nesli tehlikedeki kuş türleri ve diğerler için yaban koyunu ve keçilerin bu türler için kritik öneme sahip habitatları tehlikeye atan Doğal Kaynak Bakanlığı kararına ilişkin tespit ve ihtiyadi tedbir kararı vermiştir.

modelleri kurduklarını ve doğanın ihtiyaçlarımızı karşılamada hiçbir zaman başarısızlığa uğramayacağını veya uğradığında da teknolojinin günü kurtaracağını varsayıldığını belirtmiştir (Barlow, 2010).

Endüstrileşmiş ülkelerde çevresel korumanın ana eksenini düzenleyici sisteme dayanır ve büyük miktardaki toksik atığın çevreye bırakılmasını yasallaştırır. Çevreciler bu sistemin çevreye verdiği zararı en aza indirmek için çalışmaktadır. Özellikle kötü uygulamaları engellemede yetersiz kalan yasal düzenlemelerle mücadele etmektedirler fakat problemin merkezindeki ekonomik küreselleşmeye dokunmadan bırakmaktadırlar. Karbon piyasaları gibi hatalı çözümlerin desteklenmesi doğal kaynaklar üzerinde yeni mülkiyet hakları meydana getirmek suretiyle atmosferi özelleştirmektedir. Karbon piyasaları emisyonu azaltmaktan çok, büyük şirketlerin karbon kesintilerini daha ucuz yapma arzusunun habercisidir. Diğer hatalı bir çözüm de kamu hukukuna tabi suların, özel mülkiyet hakkına konu edilmesi çabası ve böylece serbest piyasada alınıp satılabilesidir. En son öngörü karbon piyasalarına benzeyen ve şirket ve ülkelerde su kirletme hakkının alınıp satılabildiği kirli su piyasasıdır. Bir de PES (Ekolojik Hizmet Bedeli) vardır. Ekolojik Hizmet Bedeli ki bu ekolojik mallar (temiz hava, su, toprak vb.) üzerine fiyat etiketi koymaktadır. PES piyasa modeli bir ekolojik hizmeti elinde bulunduran ile tüketici arasındaki bir anlaşmadır ve bu ekolojik bir hizmeti çevresel mülkiyet hakkına dönüştürmektedir. Sistem açıkça doğayı özelleştirmektedir. Bu bir sulak alan, göl, orman parçası veya dağ olabilir. Bu sistem, bunları alıp satacak, ticaretini yapacak kadar zengin olanlar için sahneyi hazırlamaktadır. Uluslararası Dünyanın Arkadaşları örgütü şunu savunmaktadır: "Hükümetler, piyasa temelli mekanizmaların ve biyoçeşitliliğin metalaştırılmasının hem biyoçeşitliliğin korunması ve hem de yoksullukla mücadelede başarısız olduğu kabul etmesi gerekir." Yeni yönetim şekli sadece ekonomik küreselleşme ve büyüme modeliyle mücadele etmeyecek aynı zamanda Yeryüzünün hayatta kalmasını sağlayacak alternatifleri de destekleyecektir. Adalet toplumu taahhüdü ve vizyonunun desteklenmesi gerekmektedir. Bu yeni paradigmanın merkezinde doğal ekosistemlerin korunması ve lütuflarının adil paylaşımının garanti altına alınması yer almaktadır. Bu aynı

zamanda eski bir paradigmanın da yeniden canlandırılmasıdır: "ortaklar". Doğal kaynaklara adil erişim paradigmasının diğer önemli bir ilkesi doğal dünyanın yeniden varlığımızın merkezine konulmasıdır. Eğer dinlenirse, doğa nasıl hayatta kalacağını bize anlatacaktır. Martin Luther King'in dediği gibi "mevzuat ile kalpleri değiştiremezsiniz ama kalpsizleri dizginleyebilirsiniz". Bu nedenle doğanın kendisine has yasal bir çerçeveye ihtiyacı vardır. Güney Afrikalı çevreci avukat Cormac Cullinen bunu Yaban Hukuku (Vahşi Hukuk) (Wild Law) olarak adlandırıyor. Yaban hukuku, Dünya ve üzerindeki tüm türlerin bütünlüğünü korumak için insan davranışlarının düzenleyen bir hukuktur. Eğer insanlar, dünya topluluğunun bir üyesiye, insanların hakları, ekosistem, nehir, hayvan ve bitkilerin hakları ile dengelenmelidir. Yaban hukukunun hüküm sürdüğü bir dünyada, doğal dünyanın insan merkezli yıkıcı tüketimi hukuksuzluk olacaktır. Bu tür bir yasal çerçeve hali hazırda kurulmuş durumdadır. Hindistan Yüksek Mahkemesi doğal göllerin ve göletlerin korunmasının yaşama hakkının onurlandırılmasıyla eşdeğer olduğuna hükmetmiştir ki bu hüküm, mahkemenin diğer haklar arasında en temeli olarak gördüğü haktır. Toprak Ana'nın Hakları Evrensel Beyannamesi herkes için adil ve sürdürülebilir bir gelecek adına tarihi değiştiren bir anlaşma haline gelmelidir (Barlow, 2010).

Toprak Ana'nın Hakları Evrensel Beyannamesi Toprak Ana'nın bir parçası olarak var olan tüm varlıklarını ki bu varlıklar, bitkileri, hayvanları, nehirleri ve ekosistemleri de içerir, doğal ve devredilemez var olma hakkına konu olduğunu kabul etmektedir. Toprak Ana'nın hakları korunmadığı veya savunulmadığı sürece iyi yaşama hakkını ve insan haklarını muhafaza etmek mümkün görülmemektedir (Cullinan, 2010).

Çevre Mevzuatı doğayı korumak adına oluşturulan ciddi bir oluşumdur. Çoğu çevre eylemcisi, kanun ve düzenleme şekillerini geliştirme arayışında sistemin bozulan yanlarını düzeltmek için mantıksal çaba sarf etmiştir. Ancak, Biggs ve Margil, sistemin doğaya öncelik vermek için tasarlanmadığı görüşündedirler. Yüksek sesle dillendirilmemesine rağmen, yasa koyuculardan uygulamalarını istediğimiz kanunlar, sıklıkla düzenlemeye tabi tutulacak endüstri tarafından türetilmektedir. Ne zaman ki düzenlemelerin

maliyeti çok pahalıya gelir o zamanda şirketler sıklıkla muaf tutulur veya basitçe kanunlar yeniden yazılır. Tasarımları gereği çevre kanunları ticareti, doğanın üzerinde tutar ve böylece ekosisteme verilecek zarar belirli miktarda yasallaştırır. Çevre kanunlarının tamamı doğayı mülk olarak gören anlayışa demirlidir (Biggs and Margil, 2010). Doktrindeki bu görüş, önemle tartışılması gereken bir görüştür.

Doğaya bir takım haklar tanınması, balıkçılığın veya diğer insan faaliyetlerinin son bulması anlamına gelmemektedir. Bu kanunlar, mülkiyet haklarını veya gelişmeyi engellememekte ancak ekosistemin varlığına tecavüz eden gelişme türlerini durdurmaktadır (Biggs and Margil, 2010).

2.2 Türkiye’de Ekosistem Hakkı

Türkiye’de doğrudan ekosistem hakkı veya doğa hakkı gibi kavramlara yer verilmemiş olup, dolaylı olarak bazı mevzuatlarda buldukları görülmektedir.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 56. maddesinde çevre hakkını tanımlanarak, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemenin, Devletin yanında vatandaşların da görevi olduğu belirtilmiştir⁹. Bu kavram derinlemesine incelendiğinde, vatandaşların çevrelerini etkileyecek kararlara katılmasını ve çevrenin ve dolayısıyla kendinin zararına olacak eylemlere müdahale edebilmesinin önünü açtığı görülmektedir.

Anayasa’nın 125. maddesinin ilk fıkrasında ise, dolaylı olarak “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” denmektedir. Bu cümle geniş olarak yorumlandığında, idarenin çevreyi etkileyebilecek herhangi bir kararına karşı yargı yolunun açık olduğu anlamı çıkmaktadır. Anayasadaki bu madde 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda da kendini göstermiştir. Bu kanunun 2. maddesinde idari dava türleri sayılırken, “İdari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı

olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan iptal davaları” sayılmıştır. Ancak yasada 4001 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle “çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren” konularda, ilgililerin dava açma hakkını “kişisel hak ihlali” koşulundan ayırmıştır. Danıştay verdiği bir kararda bu durumu, yasa koyucunun “kamu yararını” ilgilendiren konularda vatandaşların kayıtsız kalmalarını istemediği şeklinde yorumlamıştır¹⁰. Bir başka deyişli Türk Hukuk Sistemi henüz 90’lı yılların başlarında çevre üzerinde bütün vatandaşların hakkı olduğunu yargı kararları ile birlikte kabul etmiştir. Ancak 4001 sayılı yasa ile yapılan değişiklikte “menfaati ihlal edilenler” ifadesi daraltılarak “kişisel hakları ihlal edilenler” haline getirilmiş olması, düzenlemenin, Anayasa’nın dava açma hakkını düzenleyen 2., 36. ve 125. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir¹¹. Böylece idarenin, özellikle çevre ile ilgili uygulamalarında herkese dava açabilme yetkisinin tanıyan madde ortadan kalkmıştır.

Zaman içinde çeşitli yasaların da Anayasaya uygunluğu özellikle çevre değerleri üzerinden tartışmaya açılmıştır. Özellikle Çevre Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmek istenmesi konuyu Anayasa Mahkemesi’nin gündemine taşımıştır. Bu kanunun 3. maddesinde “Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler” başlığındaki değişik bentler değiştirilmiştir. Bu değişiklikleri değerlendiren Anayasa Mahkemesi¹² sürdürülebilir kalkınmayı “Bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma” olarak tanımlamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi aynı kararında düzenlenecek madde ve bentlerde “sağlıklı çevrede yaşamayı güvence altına alan” bir çevre yaklaşımının benimsenmesi gerektiğini söyleyerek, çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında bir denge kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca; yapılacak ekonomik faaliyetlerin, faydaları ile doğal kaynaklar üzerindeki etkilerinin, sağlıklı çevrede yaşanmasını güvence altına alan bir

10 Danıştay 10. Dairesi 24.06.1993 tarihli ve E. 1992/1401, K. 1993/2672 sayılı kararı

11 Anayasa Mahkemesi’nin 21.09.1995 ve E. 1995/27, K. 1995/47 sayılı kararı.

12 Anayasa Mahkemesi Kararı E. 2006/99, K. 2009/9

dengeyi gözeterek, sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunların yanında, Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 56. maddesinin değerlendirmesini yaparak, bu maddenin gerekçesinde "Vatandaşın korunmuş çevre şartlarında, beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamanın Devletin ödevi olduğu, Devletin hem kirlenmenin önlenmesi hem de tabii çevrenin korunması ve geliştirilmesi için gereken tedbirleri alması gerektiği" belirtmiştir.

İdarenin işlemlerine karşı açılacak dava konusunda bu kavramı çok geniş düşünmek gerekmektedir. Yaşanılan çevre herkesin ortak malıdır. Çevreye karşı yapılacak bir işlem etkisini nesiller boyu gösterecektir. Örneğin, yağmur ormanları Güney Amerika'da bulunmaktadır. Ancak bu ormanların uğradığı zarar, tüm Dünya'nın ekosistemini etkilemektedir. Bu açıdan, çevreye verilecek olası bir zararda, sırf o çevrede yaşayanları değil tüm bireyleri etkileyeceğinden, yalnız o bölgede yaşayanların, değil tüm bireylerin bu işlemlerin durdurulması için dava açma haklarının bulunması gerekmektedir. Bu öngörü, Türkiye'deki çeşitli sivil toplum kuruluşlarının tüzük ve yönetmeliklerinde yer bulmaktadır.

Danıştay da verdiği kararlarda idarenin işlemlerine karşı dava açma hakkının altını çizmiştir. Örneğin, idarenin imar planlarında yaptıkları değişikliklere karşı, o yerde yaşayanların, semt sakini sıfatıyla dava açma hakkını tanımıştır. Çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda, halkın subjektif ehliyete sahip olduğuna ilişkin Danıştay kararlarının yerleşik içtihat niteliği kazandığı da vurgulanmıştır¹³.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Orman Mühendisleri Odası Ana Yönetmeliği'nde bu durum açıkça gözükmektedir. Bu yönetmeliğin md. 6/1 (a) bendinde, "Ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan ormanların orman ekosistemi yönetimi yaklaşımıyla korunması, genişletilmesi, işletilmesi ile ormanların su üretimi, sosyal, kültürel ve benzeri fonksiyonel yararlarının topluma sunulması amacıyla, her türlü teknik ve bilimsel çalışmalar yaparak

13 Danıştay 6. Dairesi 09.07.2003 tarih ve E. 2003/1712, K. 2003/4221 sayılı kararı, Danıştay 10. Dairesi 24.06.1993 tarihli ve E. 1992/1401, K. 1993/2672 sayılı kararı, Danıştay 10. Dairesi 04.12.1995 tarih ve E.1995/2668, K. 1995/6281 sayılı kararı.

bu hususlarda resmi merciler ve diğer ilgili kuruluşlara teklif ve yardımlarda bulunmak” denilmiştir. Orman Mühendisleri Odası bu maddeye dayanarak, ormanlara zarar verebilecek eylemlere karşı Türkiye'nin her yerinde dava açmaktadır.

Bir başka sivil toplum kuruluşu olan Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), da benzer şekilde kendi iç mevzuatına dayanarak çevre sorunlarını yargıya götürebilmektedir.

1980'li yıllardan itibaren, çevre sorunlarına yönelik duyarlılığın artmasıyla birlikte, Danıştay'ın, özellikle çevre ve imar gibi konular gündeme geldiği zaman, dava ehliyetini daha da genişletici bir eğilim içerisine girdiği gözlemlenmiştir. Danıştay, Gökova Davası'nda, Gökova Körfezi kıyısındaki dört köyün muhtarlıkları ve bir köy sakininin¹⁴, Zaferpark Davası'nda, parkın çevresinde bulunan Danıştay'da görev yapan 41 çalışanın¹⁵, Güvenpark Davası'nda, çevre, şehircilik ve planlama uzmanı olan üç Ankaralı yurttaşın¹⁶ ve Park Otel Davası'nda da Ayaspaşa Çevre Güzelleştirme Derneği'nin açtıkları davaları kabul ederek, “menfaat ihlali” koşulunu bu tür davalarda istikrarlı bir biçimde geniş yorumlamıştır. Bu eğilimin sonucu olarak, Danıştay'ın daha eski tarihli kararlarında¹⁷ kabul edilmeyen “hemşerilik” sıfatı, “belde sakini” adı altında iptal davalarında özel yetenek koşulu açısından yeterli kabul edilmeye başlanmıştır. Benzer biçimde, “vatandaş” sıfatını dava ehliyeti açısından kural olarak yeterli bulmayan Danıştay, Aliağa Davası'nda, Anayasa'nın ve Çevre Kanunu'nun ilgili maddelerini de dikkate almak suretiyle, bu sıfatın çevre davaları açısından yeterli kabul edilebileceğine karar vermiştir (Erhürman, 2011).

2.3 Türk Hukukunda Taraf Kavramı

14 Danıştay 10. D. 24.06.1986 tarih, E. 1985/2739, K. 1986/1451 sayılı kararı Amme İdaresi Dergisi cilt:19, Sayı:3, 1986, s.150-157.

15 Zaferpark davasını hazırlayan olaylar ve Danıştay 6. Dairesi'nin konuyla ilgili 16.12.1986 tarihli ve E. 1986/1323, K. 1986/1135 sayılı kararı için bkz. *Zaferpark Dosyası*.

16 Danıştay 6. Dairesi'nin, 9.5.1988 tarihli ve E. 1988/477, K. 1988/646 sayılı kararı, *Danıştay Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 72-73, 1989, s. 345-348.

17 “Hemşerilik” sıfatını dava açma ehliyeti açısından yeterli görmeyen eski tarihli Danıştay kararlarına şunlar örnek gösterilebilir: Danıştay 6. Dairesi'nin, 9.1.1952 tarihli Çevre Davalarında “Menfaat İhlali”... AÜHFD, 60 (3) 2011: 447-484.

Davalar, iki taraf sistemi üzerine kurulmuştur. En basit şekliyle mahkemeye başvurup kendisine hukuki koruma isteyen kişiye davacı, kendisine karşı koruma istenen kişiye ise davalı denilmektedir. Bir kişinin dava açabilmesi için veya kendisine dava açılabilmesi için onun taraf ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Bu çerçevede her gerçek kişi yaşadığı sürece taraf ehliyetine sahiptir. Dava ehliyeti ise, kişinin kendisinin veya yetkili kılacağı bir temsilci aracılığıyla bir davayı davacı veya davalı olarak takip etme ve usul işlemlerini yapabilme ehliyetidir. Reşit ve temyiz kudretine sahip olan kişiler dava ehliyetine de sahiptirler (Umar, 1967; Kuru, 1968; Yılmaz, 1976; Bilge ve Önen, 1978; Zevkliler ve Havutçu, 2002; Kuru ve diğ., 2006; Pekcanitez ve diğ., 2009; Konuralp, 2010). Başka bir deyişle, herkes taraf ehliyetine sahipken, ancak temyiz kudretine sahip, reşit kişiler dava ehliyetine sahiptirler. Ayrıca belirtmek gerekir ki fiil ehliyetine sahip bütün gerçek ve tüzel kişiler dava açma ehliyetine sahiptirler.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel olarak bakıldığında ekosistem hakkı, doğanın hakkı veya doğanın hakkı gibi farklı adlarla adlandırılan kavram, gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu kavram en basit haliyle, nasıl insanın bir yaşam hakkı varsa ve insanlar bu haklarını korumak için her şeyi yapabiliyorsa, doğanın veya ekosistemin de bir yaşam hakkı olduğunu ve bunun korunması için elden gelen her şeyin yapılması olarak tanımlanabilir.

Bu kavramın, Türkiye’de, kanunlarda gerektiği gibi yer bulamamasına karşın, sivil toplum kuruluşlarının yönetmeliklerinde kendine yer edindiği görülmektedir. Ancak 1994 yılında 2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu’nda yapılan bir değişiklik ile çevre konularında idarenin yapmış olduğu uygulamalara, kişisel hakları ihlal edilmemiş dahi olsa, dava açma yetkisi vermiştir. Çağının da ötesinde olan bu uygulama, kişisel hak kavramının, menfaat kavramının daraltılmış hali olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Böylece bu kavram ancak 1,5-2 yıl uygulama şansı

bulabilmiştir.

Türk Hukuku'nda davacı ve taraf kavramları etraflı bir şekilde tanımlanmıştır. Ancak, çalışmanın önceki kısımlarında da belirtildiği gibi davacı olabilme hakkı yalnızca gerçek ve tüzel kişilere tanınmıştır. Başka bir deyişle Türk Hukuk Sistemi, yalnızca insanlara ve insanların oluşturdukları organizasyonlara davacı olabilme hakkı tanımıştır. Dünya'daki uygulamalarda olduğu gibi henüz, dağlara, ağaçlara ya da vadilere dava açma hakkı tanınmamıştır.

Türkiye'de genel olarak yalnızca, bir uygulamadan menfaati zarar görenler dava açabilmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşları tüm Türkiye'de teşkilatlanmış olduklarından, kendi iç tüzüklerine göre belli çevresel sorunlara karşı dava açabilmektedirler. Ancak, sıradan İstanbul'da yaşayan bir vatandaş Antalya'daki bir uygulamaya karşı dava açamamaktadır. Çevresel konular geniş anlamda, aslında herkesi ilgilendiren konulardır. Çalışmanın önceki kısımlarında da belirtildiği gibi Yağmur Ormanları'nın tamamen ortadan kalkması, tüm Dünya'nın iklimi olumsuz yönde etkileyecektir veya Rusya Çernobil'deki nükleer santralde meydana gelen patlama tüm Karadeniz ülkelerini etkilemiştir. Başka bir deyişle, Antalya'daki uygulama İstanbul'daki vatandaşı doğrudan etkilemiyor gibi görünse de dolaylı yoldan etkilediği tartışma götürmeyecek bir şekilde açıktır.

Bireylere, en azından ülke bazında, herhangi bir çevreyi etkileyebilecek uygulamaya karşı dava açma hakkı tanınmalıdır. Bu amaçla, mevzuatta bazı değişikliklere de gidilmesi mümkündür. Örneğin 1994'de İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yapılan değişiklik tekrar gündeme alınarak, Anayasa Mahkemesi'nin iptal gerekçeleri de dikkate alınarak yeniden düzenlenebilir. Çünkü Anayasa Mahkemesi'nin iptal gerekçesi çevre ile uygulamalara herkesin dava açabilmesinin tanınması değil, menfaat kavramının, kişisel haklar kavramı olarak düzenlenip, dava hakkının kısıtlanmasıdır. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2/1(a) maddesi "İdari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için çevre, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konular hariç olmak

üzere menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan iptal davaları” olarak düzenlenmesi halinde, çevre ile ilgili konularda, görünüşte doğrudan zarar görmese dahi herkes dava açabilecektir.

KAYNAKLAR

1. Barlow, M., 2010, Building the case for the universal declaration of the rights of mother earth, <http://www.celdf.org/downloads/RightsofNatureReportWebENG%20DEC%202010.pdf>
2. Biggs, S., Margil, M., 2010, A new paradigm for nature – turning our values into law, <http://www.celdf.org/downloads/RightsofNatureReportWebENG%20DEC%202010.pdf>
3. Bilge N. ve Önen E., 1978, Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, Sevinç Matbaası, Ankara.
4. Cullinan, C., 2008, If nature had rights, what would people need to give up?, Orion magazine <http://www.orionmagazine.org/index.php/articles/article/500/>
5. Cullinan, C., 2010, The universal declaration of the rights of mother earth: an overview, <http://www.celdf.org/downloads/RightsofNatureReportWebENG%20DEC%202010.pdf>
6. Galeano, E., 2010, We must stop playing deaf to nature, <http://www.celdf.org/downloads/RightsofNatureReportWebENG%20DEC%202010.pdf>
7. Elder, P.S., 1984, Legal rights for nature- The wrong answer to the right(s) question, <https://www.copyright.com/copyright/copyright.do?operation=go&searchType=0&lastSearch=simple&all=on&titleOrStdNo=0030-6185do?operation=go&searchType=0&lastSearch=simple&all=on&titleOrStdNo=0030-6185>
8. Erhürman, T., 2011, Çevre davalarında “menfaat ihlali”: Danıştay ve KKTC Yüksek İdare Mahkemesi kararları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme, AUHFD, 60 (3) 2011: 447-484.
9. Konuralp, H., 2010, Medeni Usul Hukuku, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 975-06-0410-5.
10. Kuru, B., 1968, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Sevinç Matbaası, Ankara.
11. Kuru, B., Arslan, R. ve Yılmaz, E., 2006, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve İlgili Mevzuat, Yetkin Yayınları, Ankara, 975-464-030-0.
12. Pekcanitez H., Atalay O. ve Özkes M., 2009, Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, Yetkin Yayınları, Ankara, 978-975-464-445-6.
13. Stone, C.D., 1985, Should trees have standing? revisited: how far will law and morals reach? a pluralist perspective, <https://www.copyright.com/copyright/copyright.do?operation=go&searchType=0&lastSearch=simple&all=on&titleOrStdNo=0030-6185do?operation=go&searchType=0&lastSearch=simple&all=on&titleOrStdNo=0030-6185>
14. Umar, B., 1967, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun Mehaz Neuchatel Kantonundaki Tatbikati, Sermet Matbaası, İstanbul.
15. Yılmaz, E., 1976, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve İlgili Mevzuat, Sevinç Matbaası, Ankara.
16. Zevkliler, A. ve Havutçu, A., 2002, Medeni Hukuk, Seçkin Yayınları, 975-347-517-9, Ankara.